

## ТЕМУР ТУЗУКЛАРИНИ ЎРГАНИШНИНГ БУГУНГИ КУНДАГИ АҲАМИЯТИ

Ўралов Достон Рустамалиевич

Термиз давлат университети мустақил тадқиқотчиси

<https://orcid.org/0009-0007-2294-5370>

УДК:371.3+81-32/81-31

**Аннотация:** Ушбу мақолада соҳибқирон Амир Темурнинг ўзи бошчилигида ёзилиши бошланган, ўз вақтида Мовароуннахр давлати ва халқи учун конституция бўлиб хизмат қилган, давлатда адолатни таъминлашда асосий омил бўлиб хизмат қилган қомусий ҳужжат Темур Тузуклари ва унда ёзилган панд – насиҳатларнинг ўз вақтида ва бугунги кундаги аҳамияти тўғрисида маълумотлар берилган бўлиб, ушбу кичик таҳлиллар натижаларини бошқарув соҳасида хизмат қиладиган раҳбарларнинг амалиётда қўллаши бўйича тавсиялар берилган.

**Калит сўзлар:** Амир Темур, саркарда, хон, мўғул, соҳибқирон, сипох, амир.

**Аннотация:** В данной статье представлена информация о современном и актуальном значении энциклопедического труда «Темур Тузуклари», написанного под руководством самого великого Амира Темура, который служил конституцией для государства и народа Мавераннахра и служил важным фактором обеспечения справедливости в государстве, а также о содержащихся в нём наставлениях. Даны рекомендации по практическому применению результатов этого небольшого анализа руководителями, занимавшими государственные должности.

**Ключевые слова:** Амир Темур, полководец, хан, монгол, великий воин, воин, эмир.

**Annotation:** This article provides information on the contemporary and current significance of the encyclopedic document Temur Tuzuklari, which was written under the leadership of the great Amir Temur himself, which served as a constitution for the state and people of Transoxiana, and served as a major factor in ensuring justice in the state, and the admonitions written in it. Recommendations are given on the practical application of the results of this small analysis by leaders serving

in the field of governance.

**Keywords:** Amir Temur, commander, khan, Mongol, great warrior, soldier, emir.

**КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUSTION).** Бугунги кунда дунёнинг тезкорлик билан ривожланиб бориши ва ундаги вазиятнинг турли кўринишларини ўзгариши ҳар хил соҳаларда хизмат қилаётган ишчи ва раҳбарлар учун ноқулай тўсиқларни вужудга келтирмоқда. Асосий тўсиқлардан бири шундан иборатки деструктив кучларнинг инсонларни турли йўллар билан оғдириб олиб ўзининг ноғорасига ўйнатиш, ўз ватанига хизмат қилиш, уни гуллаб яшнаши йўлида жонбозлик кўрсатишдан қайтаришдан иборат. Буни ўз жойларида яширинча равишда асосий ишни эса интернет тармоқлари ёки ижтимоий платформаларда амалга оширишмоқда. Бу эса давлатдаги кўплаб инсонларни ёмон йўлларга кириб кетишига, фирибгарларнинг тузукларига тушиб қолиши, ҳаттоки одам савдосига ҳам дучор бўлишларига олиб келмоқда.

Юқоридаги хавф – хатарларни бартараф этишда барча давлатларда амалга оширилаётган тарғибот ишларини қўллаб – қувватлаган ҳолда, ушбу тарғибот ишларини тарихий – илмий манбалар билан амалга оширишни самарали томонларини очиб беришга ҳаракат қиламиз.

**МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION).** Ўзбек романчилигининг асосчиси бўлмиш Абдулла Қодирийнинг “Мозийга бокиб иш кўрмоқ хайрлидир” деб айтган гаплари бугунги кунда ҳам ўз ўрнини йўқотмаган. Сабаби ҳозирги вақтда ҳам бирор ишни амалга оширишдан аввал уни тарихий жараёнларини ўрганиш ва керакли бўлган самарали йўлни ишлаб чиқиш энг тўғри йўл ҳисобланади.

Бугунги кунда ҳақиқий ватанпарвар

халқни тарбиялашда ва камолга етказишда бизга тарихий мерос бўлган “Темур Тузуклари”нинг роли каттадир. Ундаги барча панд – насиҳатларни чуқур таҳлил қилиш ва амалда қўллаш ҳар бир инсон учун катта натижа беради. Шу ўринда биринчи Президентимиз Ислон Абдуғаниевич Каримовнинг Амир Темур ва унинг тузуклари ҳақида айтган қуйидаги гапларини қайд этсак мақсадга мувофиқ бўлади: “Бизнинг тарихимизда Амир Темурдек улуғ сиймо бор экан, унинг қолдирган мероси, панд-у ўғитлари бугунги ҳаётимизга ҳамоҳанг экан, олдимизда турган бугунги муаммоларни ечишда бизга қўл келаётган экан, бизнинг бу меросни ўрганмасдан, таърифламасдан, тарғибот қилмасдан ҳаққимиз йўқ”[11].

Юқорида билдирилган фикрлардан шуни кўриш мумкинки давлат раҳбари ҳам тузукларни ўз фаолиятида қўллаган, касбда юқори натижаларга эришганлиги барчага маълум, шу сабабли уни ўрганиш ва тарғиб қилишни айтиб ўтган. Чунки тузукларда келадиган барча кўрсатмалар бугунги кунда ҳам барча соҳаларда қўллаш имконини беради, шу билан бирга соҳани ривожлантиради.

“Тўқал Баҳодир минг отлик аскар олиб, менинг устимга келди. Олтмиш отлик йигитим ҳамда йўлда менга қўшилган (қайноғам) Амир Ҳусайн билан бирга минг отликдан иборат ғаним лашкарига юзма-юз бўлдим ва жангга киришдим. Бу жангда шундайин баҳодирлик қилиб, матонат кўрсатдимки, унинг минг кишисидан еллик киши, менинг олтмиш отлик йигитимдан еса ўн кишигина қолди. Оқибат, барибир, зафар мен томонимда бўлди. Зафар қучганим хабари Илёс Хожа ва Жета амирларига етгач, улар (таажжубланиб): “(Амир) Темур ажаб ер киши экан, унга Тангрининг мадади етиб, бахт-у иқболи очилмиш”, деб ўзаро сўзлашибдилар. Мен бу урушдаги зафарни яхшилик аломати деб билдим. Мўғуллар мендан чўчийдиган бўлдилар[2:436].

Юқорида берилган воқеани тарифлашдан аввал ушбу воқеага тарифни тарихчи Ҳамдам Содиқовнинг фикрларини баён этиш лозим. Ҳамдам Содиқов ўзининг “Амир Темур салтанатида хавфсизлик

хизмати” [2:436] китобида ушбу воқеага қуйидагича тариф беради: “жангда Амир Темур ғалаба қозонди. Хоразм ҳокими Тўқал Баҳодир минг кишилиқ қўшинидан эллик кишиси қолиб қочишга мажбур бўлди. Амир Темурнинг олтмиш жангчисидан ўн киши, жумладан етти отлик уч пиёда қолиб душманни ўз юртига кувади. Бу воқеа тарихий ғалабадир. Чунки бундай ғалаба на Чингизхонда, на Помпейда, на Искандар Македонскийда бўлган”[2:436].

Ҳақиқатдан ҳам Амир Темур мўғул босқинчиларига қарши дастлабки юришлариданоқ катта ғалабаларга эришади. Сабаби Амир Темурнинг ҳар ишни қилишдан аввал ўйлаб, маслаҳат – у, машварат билан амалга ошириши, ўзининг довюраклиги ва ўз қўшинидаги сипоҳларни содиқ ва ҳар ишга саботли қилиб тарбиялагандадир. Мана бу биз таъкидлаган уч сифат бугунги кунда ҳам барча раҳбарлар учун зарур бўлган сифатлардир.

Амир Темур кечиримли, душманни ҳам ўзининг тўғри амаллари билан маҳлиё қилиб ўзига содиқ дўст қилиб олишда ҳам барчага ўрнак бўлади. “Амир Ҳусайн менга асир тушгандан кейин, унинг навкарлари ва амирлари “Энди бизни ўлдиради”, деб гумон қилган едилар. Аввалига ниятим шундоқ еди, кейинроқ, “Ахир булар аскарлар-ку?” деб барчаларини афв етдим ва яна аскарликка тайинладим”[1:144]. Ушбу фикрлардан шуни англаш мумкинки биз тарихда биламиз соҳибқироннинг қайноғаси Амир Ҳусайн унга дўст қиёфасидаги энг катта душман бўлиб юрган. Бир неча бор Оллоҳнинг китобини ўртага қўйиб қасам ичган. Шундан кейин ҳам Амир Темурга хиёнат қилишда давом этаверган.

Шундай бўлса ҳам Амир Темур уни ва сипоҳларини кечирган, уларга яхши муомала қилиб, олтин – у, жавоҳирлар ва турли бойликлар билан тақдирлаган. Бунга кўрган душманлари қилган ишларидан минг пушаймон бўлиб Амир Темурнинг содиқ навкарлари бўлиб хизмат қилган. Амир Ҳусайнни эса амир Кайхусрав томонидан укасининг хуни сифатида ўлдирилган.

Амир Темур ўзига эргашган саркардаларнинг содиқлигини таъминлаш ва мўғулларга қарши курашиш учун

тайёрлаш учун уларни ишончини қозонди. “Амир Жаку, Ийгу Темур, амир Сулаймон, амир Жалолиддинларни хилватроқ ерга чорладим ва улар билан келишиб, ўзимга янада яқин тутдим, “Давлатимга шерик бўласизлар”, дедим. Бу билан (уларнинг дилида) ўзларига ишонч ва менга хизмат қилиш учун қатъият туйғуларини уйғотдим. Шунга ўхшаш, мен билан иттифоқи бузилган тоифадаги бошқа амирларни ҳам бирма-бир холи жойга чорлаб, ҳар қайсиси билан алоҳида гаплашдим. Булардан мол-дунёга ҳирс қўйган очкўз ва тамагирларига мол-ашё ваъда қилдим, мансаб-мартабага, мамлакатларни бошқаришга кўз тиккан амалпарастларга қўлга киритган мамлакатлар, вилоятлардан бирининг ҳокимлигини бердим.

Юқоридаги келтирилган тадбирнинг бугунги кунда ҳам ҳар бир раҳбар учун тайёр қўлланмадир. Сабаби ҳар бир ташкилотда ишловчилар олдида қўйган аниқ мақсади бўлиши ва ўз раҳбарига иккиланмай эргаша олиши керак. Шундагина ушбу ташкилотнинг ривожланишини гувоҳи бўлиш мумкин. Бунинг мақбул усуллари билан бири худди соҳибқирон сингари уларни ишончига кириш ва уларни тилак ва истакларини билишдир.

Амир Темурнинг ҳар бир амали ва айтган насиҳатлари барча учун керакли бўлган ғазнадир. Бугунги кунда ҳам тарихда ҳам ўз фикрига эга бўлган раҳбар ва бўйсунувчи доимо мартабаси баланд бўлган. Амир Темур фаолияти давомида доимо ўз фикрига эга бўлган, ўзининг шахсий позицияси бўлган. Бирор тадбирни амалга оширишдан аввал барча устозлари ва яқинлари билан ҳар бир ишни маслаҳат қилиб ўзи тўғри йўлни белгилаб берган. “Подшоҳ ўз сўзига

эга бўлсин, ишини ўзи билиб қилсин, яъни сипоҳ ва раият подшонинг айтган сўзини, қилган ишини ўзи айтади, ўзи қилади, ҳеч кимнинг бунга дахли йўқ, деб билсин. Шундай бўлгач, подшоҳ бирор кимсанинг салтанат мартабасига шерик бўлгудек қилиб айтган гапига ва қилган ишига эргашмасин. Гарчи яхши сўзни ҳаммадан ҳам эшитиш зарур бўлсада, лекин бошқалар сўзда ва салтанат ишларида подшоҳга шерик ёхуд ундан устун бўлмасликлари шарт[1:144]”.

**ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION).** Юқоридаги тузуқларда берилган насиҳатдан ҳам кўриш мумкинки, Амир Темур ушбу ўз фикрига эга бўлиш ғоясига доимо амал қилган. Қолганларни ҳам шундай қилишга даъват этган. Бу эса бугунги кунда барча инсонлар учун керакли ва зарур бўлган тавсия сифатида эътироф этилиши лозим. Агар инсон ўз фикрига эга бўлса, бошқа ёмон йўللarga эргашмайди, ҳозирда ижтимоий тармоқлар орқали ҳаммага таъсир этаётган радикал кучларнинг тузоғига тушиб қолмайди. Чунки ҳар бир ҳолат бўйича ўзининг шахсий позициясига эга бўлган инсон пуч ғояларга ишониб қолмайди, уларни таклифини ва олға сураётган ғояларини таҳлил қилади ва керакли бўлган тўғри йўлни танлаб олади. Шундай инсонлар барча давлатлар учун айна вақтда зарур бўлган халқни ташкил этиши билан юқорида келтирилган тузуқлардаги барча кўрсатмаларнинг ўрнини юқориликни белгилаб беради. Ўйлаймизки тузуқларни ўқиган, синчковлик билан теран ўрганган ва амалда қўллаган барча инсонлар келажакда ўз олдида қўйган барча ижобий мақсадларига етади, шу билан бирга давлат учун катта натижалар олиб келади.

#### АДАБИЁТ ВА МАНБАЛАР РЎЙХАТИ (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Амир Темур. “Темур тузуқлари” / мемуар асар / форсчадан Алихон Соғуний ва Ҳабибулла Караматов таржимаси / “Буюк давлатчилик силсиласи” туркуми – Т.: “Илм зиё заковат”, 2020. 144 б.
2. Содиков Ҳамдам. Амир Темур салтанатида хавфсизлик хизмати. – Т.: “ART FLEX”, 2010 – 436 бет.
3. Калашников Исай. Шафқатсиз аср. М. Йўлдошев таржимаси. - Т.: Янги аср авлоди, 2023 – 672 б.

4. Амир Темур Кўрагон. Зафарнома. Араб алифбосидан Кирилл алифбосига ўгириш, сўзбоши, луғат ва изоҳ муаллифлари: Ҳ.Бобобеков, Ҳ.Бобоев, А.Қуронбеков. – Тошкент, 2000. – 652 б.
5. Амир Темур Кўрагон. Зафар йўли. Ўз аҳвол ва атвори, юриш ва қўшини, мусолиҳа ва муҳориба воқеъотини туркий луғат бирлан ёзган китоби (таржимаи ҳол). Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи т.ф.д. Ашраф Аҳмедов. – Тошкент: Нур, 1992.
6. Амир Темур Кўрагон. Қиссаи Темур ("Малфузоти Темурий"). Араб алифбосидан кирилл алифбосига ўгириш, сўз боши, луғат ва изоҳ муаллифлари: Ҳ.Бобобеков, Ҳ.Бобоев, А. Қуронбеков. – Тошкент, 2000.
7. Мирзо Улуғбек. Тўрт улус тарихи. Б.Аҳмедовнинг кириш сўзи, изоҳлари ва таҳрири остида. – Тошкент: Чўлпон, 1994.
8. Низомиддин Шомий. Зафарнома. Форс тилидан ўгирувчи Юнусхон Ҳакимжонов. – Тошкент: Ўзбекистон. 1996.
9. Руи Гонсалес Де Клавихо. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура. (1403-1406 г.) Пер. со староисп. Предисл. коммент. И.С.Мироковой. – Москва: Наука, 1990.
10. Рахмоналиев Рустан. Империя Тюрков. Тюркские народы мировой истории. С X в . до н э по XX в. н.э. – Москва: Прогресс, 2002. – 912 с.
11. Интернет манба: <https://temurtuzuklari.uz/oz?of=1>